

EKONOMSKA TEORIJA DEMOKRATIJE I RACIONALNI GLASAAČ¹

Apstrakt: U ovom radu biće analizirane Daunsove koncepcije ekonomske teorije demokratije i racionalnog glasača. Autor će braniti tezu da paradoks racionalnog glasača koji je karakterističan za Daunsovu teoriju ne može adekvatno da bude rešen uvođenjem pojma dužnosti u model ekonomske teorije demokratije.

Ključne reči: racionalnost, demokratija, glasanje, korisnost, teorija racionalnog izbora

Daunsova (A. Downs) knjiga *Ekonomska teorija demokratije*, zajedno sa Erouovom knjigom (K. J. Arrow) *Društveni izbor i individualne vrednosti* i Olsonovom (M. Olson) *Logikom kolektivnog delovanja*, predstavlja jedan od kamena temeljaca teorije racionalnog izbora (Downs, 1957a; Arrow, 1951; Olson, 1965). Glavna karakteristika teorije racionalnog izbora jeste objašnjenje postupaka individua u svetlu racionalnosti, pod pretpostavkom da je racionalnost adekvatno definisana u okvirima ekonomije. Zato se na teoriju racionalnog izbora može gledati kao na pokušaj primene ekonomskog viđenja racionalnosti kao modela objašnjenja na oblasti drugih društvenih nauka. Daunsu pripada posebna zasluga što je ukazao na koji način se pretpostavka ekonomske racionalnosti može uspešno primeniti na politiku, ili nešto uže gledano, na demokratiju. On sam smatra da je glavna mana prethodnog načina razmišljanja o demokratiji, koji je bio pretežno normativan, to što u obzir nije uzeta ekonomija političkog delovanja. Da bi otklonio taj nedostatak u teoriji demokratije, Dauns je smatrao kako primarni zadatak treba da bude izgradnja modela koji bi pokazao kakvo ponašanje treba očekivati

¹ Rad je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost* (br. 149031), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ako se pretpostavi da delatnici u okviru političkog domena postupaju racionalno. Zato za predloženi model ekonomske teorije demokratije kaže kako on predstavlja „proučavanje političke racionalnosti sa ekonomske tačke gledišta“, ili nešto uže gledano, „forme političkog ponašanja koja je racionalna za vladu i građane u demokratiji“ (Downs, 1957a: 14, 20). Denis Miller (D. C. Mueller) izneo je ocenu da je od svih dela u okviru tradicije racionalnog ili javnog izbora Daunsova knjiga verovatno imala „najveći uticaj na političku nauku“ (Mueller, 2003: 305). Međutim, Daunsovo shvatanje racionalnog glasača koje je izneto u toj knjizi okarakterisano je kao Ahilova peta teorije racionalnog izbora (Aldrich, 1997). U ovom radu biće najpre rekonstruisan Daunsov model ekonomske teorije demokratije, kako bi se ispitao njegov značaj za političku teoriju, i posebno za teoriju demokratije. Zatim će biti istražen paradoks racionalnog glasača koji predstavlja glavni problem u okviru teorije.

S obzirom da racionalni glasač ima sasvim posebnu ulogu u okviru Daunsove ekonomske teorije demokratije, prvo će biti razmotren teorijski model u okviru koga je ta uloga jasno definisana. Kako bi se bliže ispitao model ekonomske teorije demokratije biće prezentovane njegove osnovne pretpostavke, zatim njegovi elementi, struktura modela, i konačno, biće istaknute neke njegove glavne karakteristike. Osnovne pretpostavke na kojima počiva Daunsova teorija jesu pretpostavke racionalnosti i ličnog interesa. Dauns, u skladu sa uobičajenim gledanjem na *homo economicusa* kao racionalnog delatnika, u svom modelu polazi od racionalne individue koja svoje odluke ne donosi samo u domenu ekonomije već u sasvim drugačijoj vrsti domena, pošto je reč o političkim odlukama u uslovima demokratije. Druga pretpostavka, da individue u tom domenu slede svoje lične interese, takođe je preuzeta iz ekonomske teorije. Polazeći od te dve pretpostavke, Dauns je dedukcijom izveo nekoliko važnih zaključaka o ponašanju ključnih delatnika u okviru demokratskog poretka. Obe pretpostavke uzete zajedno podrazumevaju da delatnici u političkom domenu ispoljavaju maksimizirajuće ponašanje, slično kao što proizvođači teže da maksimiziraju profit, a potrošači korisnost, odlučujući se za one opcije koje u najvećoj meri preferiraju. Kao što pretpostavke racionalnosti i ličnog interesa, u ekonomskom domenu, dovode do određenog tržišnog ekvilibriuma, tako ekonomska teorija demokratije ima zadatak da opiše onu

vrstu ekvilibrijuma koja nastaje zahvaljujući postupcima racionalnih i sebičnih delatnika u političkom domenu demokratije.

Kada je reč o pretpostavci racionalnosti, Dauns koristi dve definicije, jednu koja odgovara pojmu instrumentalne racionalnosti i drugu koja je formalnog karaktera. Mada obe definicije imaju sasvim specifične uloge u okviru modela, Dauns ne nudi bliže objašnjenje zašto je na određenom mestu jedna ili druga definicija prikladnija. Definicija instrumentalne racionalnosti podrazumeva da delatnik koristi najbolja moguća sredstva kako bi ostvario neki cilj. Dauns kaže da ako neko zna cilj osobe koja donosi odluku, onda može da formuliše teoriju koja predviđa njegove postupke uzimajući u obzir računicu koji je najbolji način da osoba ostvari svoj cilj, kao i pretpostavku da će upravo taj način biti odabran jer je osoba racionalna (Downs, 1957a: 4). To znači da analiza instrumentalne racionalnosti može da ide u dva pravca. Ona može da bude usmerena na cilj koji osoba želi da ostvari, ili na definisanje najboljih sredstava za ostvarivanje cilja. Kada je reč o ta dva elementa analize, treba приметiti da se u okviru ekonomske teorije pretpostavka racionalnosti uglavnom odnosi na sredstva, a ne na ciljeve. Dauns smatra da to sledi iz ekonomske definicije racionalnog kao efikasnog, jer se na racionalno postupanje može gledati kao na „maksimiziranje outputa za dati input, ili minimiziranje inputa za dati output“ (Downs, 1957a: 5). Nešto jednostavnije rečeno, ekonomska definicija racionalnosti, u koju je ugrađen pojam instrumentalne racionalnosti, podrazumeva da osoba koja želi da ostvari neki cilj koristi što je moguće manje retkih resursa kako bi došla do željenog ishoda. Suočena sa troškovima koje mora da podnese kako bi došla do nekog cilja osoba postupa racionalno samo ako marginalna dobit prevazilazi marginalne troškove. Druga definicija racionalnosti više je formalnog karaktera. U skladu sa tom definicijom, osoba *O* je racionalna ako su zadovoljeni sledeći uslovi: 1. Osoba *O* uvek može da se odluči za neku od preferencija iz datog skupa preferencija, 2. Poredak preferencija osobe *O* je potpun, 3. Poredak preferencija osobe *O* je tranzitivan, 4. Poredak preferencija osobe *O* je kontinuiran i 5. Osoba *O* uvek bira onu opciju koja je najbolje rangirana u poretku preferencija. Obe definicije su ekonomske u smislu da racionalni delatnik ispoljava maksimizirajuće ponašanje, maksimizirajući korisnost biranjem opcije koju najviše preferira, odnosno odmeravanjem troškove i dobiti različitih opcija kako bi došao do željenog cilja na najefikasniji način.

Druga pretpostavka modela ekonomske teorije demokratije jeste ono što Dauns naziva aksiomom ličnog interesa. Taj aksiom u izvesnoj meri dopunjuje prethodnu pretpostavku jer se njime tvrdi da se pod racionalnim ponašanjem uvek podrazumeva ponašanje koje je usmereno ka nekom sebičnom cilju (Downs, 1957a: 27). To ne znači da ljudi u svakoj prilici podređuju altruističke motive ličnim interesima. Čak ni u politici nije uvek tako. Daunsova poenta je da uprkos tome što se altruističko ponašanje može činiti razložnim iz perspektive etike ili političke filozofije, ono nije u skladu sa ekonomskim gledanjem na prirodu političkog odlučivanja. Dakle, posmatrano sa ekonomske tačke gledišta, onaj ko tako postupa naprosto se ponaša iracionalno, ma kakav da je cilj koji ima u vidu. Iako je ekonomska teorija uglavnom zainteresovana za sredstva, što znači da na ciljeve gleda kao na date, da bi se izbegla dalja diskusija oko prirode ciljeva, ona uglavnom postulira specifičnu vrstu cilja. Kako bi se ta razlika naglasila, pravi se distinkcija između užeg i šireg pojma racionalnosti. Širi pojam racionalnosti ne specifikuje kakva je priroda ciljeva. Uži pojam racionalnosti, koji Dauns koristi, striktno je ograničen na ekonomske i političke ciljeve. U kontekstu demokratije to znači da ako je osnovni cilj izbora da se izabere vlada, onda je „racionalno ponašanje u vezi sa izborima samo ono koje je usmereno ka tom cilju i nijedno drugo“ (Downs, 1957a: 27). Racionalno postupanje je time suženo na ono koje vodi ostvarenju izvesnih ekonomskih i političkih ciljeva. Iz tog sužavanja prirode ciljeva proizlazi specifična definicija racionalnosti koja važi za racionalnog glasača a koja glasi da je građanin racionalan u pogledu izbora ako mu njegovi postupci omogućavaju da efikasno odigra svoju ulogu prilikom biranja vlade (Downs, 1957a: 24). Time su, dakle, definisane osnovne pretpostavke racionalnosti i ličnog interesa na kojima se zasniva Daunsov model, kao i specifično viđenje racionalnosti koje je od ključne važnosti za razumevanje problema racionalnog glasača.

Pre predstavljanja osnovnih elemenata i strukture modela, biće izložena Daunsova definicija demokratije. Ona je važna ne samo kako bi bio jasno određen domen u kome osnovni elementi i njihove relacije imaju smisla, već i zato što su samom definicijom već obuhvaćeni, mada ne i precizno određeni, ključni elementi demokratskog procesa. Treba naglasiti da se Daunsova definicija ne odnosi na opšti pojam demokratije, već na demokratsku vladu. Iako

je reč vlada dvosmislena jer može da se odnosi bilo na instituciju, bilo na neku partiju ili koaliciju partija koja upravlja državnim aparatom, Dauns računa sa obe mogućnosti, dajući ipak u svojoj analizi prednost drugom značenju. Da bi izbegao moralne premise koje nisu u skladu sa ekonomskom tačkom gledišta, Dauns daje sledeću deskriptivnu definiciju demokratske vlade:

Neka vlada je demokratska ako su zadovoljeni sledeći uslovi:

1. Neka partija (ili koalicija partija) je na izborima odabrana da upravlja državnim aparatom.
2. Izbori se održavaju u jasno definisanim intervalima, koje vladajuća partija ne može da menja po svojoj volji.
3. Svi odrasli građani određene države, koji su pritom mentalno sposobni i imaju legalno prebivalište u datoj državi, imaju pravo da glasaju na izborima.
4. Svaki glasač ima samo jedan glas u svakom od izbornih procesa.
5. Bilo koja partija (ili koalicija) koja dobije podršku većine glasača ima ovlašćenja da formira vladu i koristi njene instrumente do sledećih izbora.
6. Partija koja izgubi na izborima nikada ne pokušava silom ili nelegalnim sredstvima da spreči pobedničku partiju (ili koaliciju) da preuzme vlast.
7. Vladajuća partija nikada ne pokušava da ograniči političke aktivnosti građana i drugih partija sve dok oni ne pokušaju da je silom smene.
8. Na svakim izborima postoje dve ili više partija koje konkurišu za formiranje vlade.

(Navedeno prema Downs, 1957a: 23–24)

Jasno se može videti da iz Daunsove definicije sledi prethodno specifikovan cilj na koji je analiza prevashodno usmerena. Glavni cilj izbora je, dakle, da se dođe do demokratske vlade. Prethodna definicija ima posebnu važnost za trenutnu analizu zato što su njome identifikovani ključni elementi modela ekonomske teorije demokratije. Njome su obuhvaćena dva takva elementa – partije i glasači. Partija je (njena uloga obuhvaćena je tačkama 1, 2, 5, 6, 7 i 8 defini-

cije), kao što je već nagovešteno, ponekad identifikovana sa samom vladom, tako da se ta dva termina u analizi često koriste naizmenično kada je reč o vladajućoj partiji. Iako je velika razlika da li vladu formira jedna ili koalicija partija, ovo teorijsko rešenje je zgodno analitičko oruđe kako bi se naglasila razlika između vlade (bilo da se sastoji od jedne ili više partija) i opozicionih partija. Sam pojam partije Dauns definiše kao široku koaliciju osoba koja pokušava da preuzme kontrolu nad državnim aparatom uz pomoć izbora. S obzirom da je ta definicija prilično široka i da uključuje čak i građane koji glasaju za određenu partiju, iako oni najčešće ne preuzimaju faktički nikakvu kontrolu nad državnim aparatom i da ne isključuje unutrašnje frakcije i unutrašnju borbu s obzirom na razlike u ciljevima, Dauns nudi i nešto užu definiciju. Po užoj definiciji, partija je tim koji se sastoji od osoba koje pokušavaju da preuzmu kontrolu nad državnim aparatom zahvaljujući izborima. Pošto je reč o timu ljudi koji imaju zajednički cilj, time se predupređuje široko shvatanje po kome su i građani koji glasaju deo partije, a predupređuje se i mogućnost unutrašnjih sukoba pošto postoji potpuna saglasnost oko cilja. U vezi s ovom definicijom treba primetiti da Dauns na partiju ne gleda kao na jedinstveni kolektivni entitet koji ima moć racionalnog odlučivanja. Ta definicija pretpostavlja da na partiju pre treba gledati kao na skup individua, a ne kao na neku vrstu kolektivnog entiteta koji bi bio nešto više ili nešto iznad osoba od kojih se sastoji. Drugi element, odnosno glasač, takođe je obuhvaćen definicijom demokratske vlade i to posebno tačkama 3, 4, 5 i 7.

Konačno, postoji i treći element koji nije obuhvaćen gornjom definicijom. Reč je o interesnim grupama. Dauns identifikaciju ključnih elemenata ekonomske teorije demokratije sažima tvrdnjom da postoje samo „tri vrste donosilaca odluka u našem modelu: političke partije, individualni građani i interesne grupe“ (Downs, 1957a: 27). Za treću vrstu donosilaca odluka Dauns kaže da u nju spadaju kako individue, tako i razne nepartijske koalicije, a primeri su korporacije, sindikati i trgovinske asocijacije. Prilikom predstavljanja strukture modela ekonomske teorije demokratije biće ignorisana uloga trećeg elementa. Iako taj element igra važnu ulogu u formulisanju opšte teorije ekvilibrijuma koja obuhvata vladu i privatne donosiocce odluka, pod kojima se mogu razumeti kako građani, tako i interesne grupe, njegova uloga je definisana prevashodno s obzirom

na faktor neizvesnosti koji je u vezi sa prirodom demokratskih izbora. Da bi se razumelo ponašanje partija i glasača u uslovima neizvesnosti, neophodno je najpre ispitati njihovo ponašanje u uslovima izvesnosti, odnosno kada poseduju potpune informacije i kada dolazak do njih ne podrazumeva nikakav trošak.

Struktura modela podrazumeva formulisanje opšte teorije ekvilibrijuma za ponašanje partija i privatnih donosilaca odluka u demokratiji. Svi delatnici koji su obuhvaćeni strukturom, ponašaju se sve vreme racionalno i u skladu sa aksiomom ličnog interesa. Pretpostavka racionalnosti podrazumeva da se „svaki delatnik u modelu, bilo da je reč o individui, partiji ili privatnoj koaliciji, sve vreme ponaša racionalno, što znači da teži ostvarenju svojih ciljeva uz minimalno korišćenje retkih resursa i preduzima samo one postupke čija marginalna dobit prevazilazi marginalne troškove“ (Downs, 1957b: 137). U okviru modela ekonomske teorije demokratije, ekvilibrijum se postiže na sličan način na koji nastaje tržišni ekvilibrijum. Downs evocira čuveni primer Adama Smita (Adam Smith) po kome dobra koja potrošač stiče, na primer, kako bi se prehranio, ne zavise od humanosti mesara ili pekara već od njihovog ličnog interesa. Upravo ta težnja ka ličnom interesu je ono što zahvaljujući „nevidljivoj ruci“ dovodi do nekog efikasnog tržišnog ekvilibrijuma. Slično je i u okvirima ekonomskog modela demokratije. Ekvilibrijum kojim su obuhvaćene vlada ili partije, glasači i interesne grupe, nastaje zahvaljujući činjenici da svaki od tih delatnika sledi sebične interese. Pođimo prvo od političkih partija. Iz aksioma ličnog interesa i definicije po kojoj je partija skup individua, a ne kolektivni entitet, proizlaze sledeće postavke o ponašanju partija:

Pretpostavljamo da oni [članovi partije] postupaju samo u cilju sticanja prihoda, prestiža i moći koji idu uz obavljanje neke funkcije. Zato političari u našem modelu nikada ne teže za tom funkcijom kao sredstvom za sprovođenje određenih politika, već je njihov jedini cilj da se domognu onih dobiti koje određena funkcija sama po sebi nosi. Oni na politike gledaju samo kao na sredstva za postizanje svojih privatnih ciljeva koje mogu da ostvare jedino ako budu izabrani.

(Downs, 1957a: 28)

Osnovna hipoteza ekonomskog modela demokratije koja sledi iz ovih postavki jeste da političke partije u demokratiji formulišu određene politike samo u cilju dobijanja izbora. Partije se ponašaju racionalno ako na te politike gledaju kao na sredstva za dobijanje izbora, a ne obrnuto. Iz toga slede dve važne posledice. Pošto vlada uvek teži da bude ponovo izabrana, odnosno partije teže da steknu što više glasova, to znači da su one angažovane u specifičnoj vrsti maksimizirajućeg ponašanja. Osnovni cilj svake partije u demokratiji jeste maksimiziranje broja glasova. To nije u suprotnosti sa aksiomom ličnog interesa koji kaže da političari slede svoje sebične interese zato što je jedini način na koji oni mogu da dođu do pozicija koje bi te interese unapredile to da dobiju što veći broj glasova. Dakle, partije ili političari koji su članovi partije, ponašaju se racionalno samo ako postupaju u skladu sa tim osnovnim ciljem. To je sasvim konzistentno sa postavkom koja proizlazi iz definicije partije po kojoj su svi njeni članovi jedinstveni po pitanju ostvarivanja primarnog cilja. Težeći da maksimizira broj glasova, partija se nudeći primamljive politike ponaša poput preduzetnika kome je cilj da privuče što je više moguće potrošača. Ona, kako to Dauns kaže, prodaje svoje politike, ali ne za novac već za glasove. Ponašajući se tako, ona koristi najbolja moguća sredstva kako bi ostvarila cilj dolaženja do što većeg broja glasova.

Druga posledica je da političari, ponašajući se u skladu sa opisanom slikom, ni u kom slučaju neće težiti unapređenju društvenog blagostanja. Šta je to što onda omogućava da društvo ipak funkcioniše i ostvaruje napredak? Dauns se tu oslanja na Šumpeterov (J. A. Schumpeter) zaključak da društvena funkcija biva zadovoljena sasvim slučajno, kao što je proizvodnja slučajna s obzirom na cilj stvaranja profita. Drugim rečima, funkcija društvenog blagostanja biva zadovoljena samo kao nusproizvod težnje za ličnim interesima. Šumpeterov i Daunsov skepticizam u pogledu svesnog unapređenja društvenog blagostanja proizlazi iz njihovog gledanja na ljudsku motivaciju. Normativne teorije društvenog blagostanja obično gube iz vida činjenice o ljudskoj motivaciji, tako da u njima ostaje nerešeno pitanje zašto bi verovali da će političari maksimizirati društveno blagostanje čak i kada je ono jasno definisano, kao i sredstva za njegovo ostvarenje (Downs, 1957b: 136). Dauns konstatuje da tvrdnja kako političari treba to da čine ne znači da će oni to

zaista i uraditi. Dakle, jedini način za integrisanje vlade u okvir opšte teorije ekvilibrijuma za demokratiju jeste isključivanje normativnih pretpostavki iz modela:

U svetlu ovakvog načina razmišljanja, na bilo koji pokušaj konstruisanja teorije o delovanju vlade, bez uzimanja u obzir motiva onih koji upravljaju vladom, mora se gledati kao na nekonzistentan sa osnovama ekonomske analize. Svaki takav pokušaj izbegava da se suoči sa činjenicom da su vlade konkretne institucije kojima upravljaju ljudi, jer se njima bavi na čisto normativnom nivou. Iz toga proizlazi da takvi pokušaji ne mogu da dovedu do integracije vlade u opštu teoriju ekvilibrijuma. Ta integracija zahteva pozitivan pristup koji objašnjava kako političari postupaju u skladu sa sebičnim motivima.

(Downs, 1957b: 136)

S obzirom da se političari upravljaju prema ličnim interesima, i da im demokratija omogućava da te interese zadovolje ukoliko budu izabrani, s razlogom se može postaviti pitanje šta preostaje glasačima? Koji je njihov motiv da se angažuju u političkom životu, ako je njihova jedina funkcija da doprinesu tuđem blagostanju i da na njima budu trenirane racionalne sposobnosti političkih partija? Ekonomska teorija demokratije nudi odgovore na ta pitanja koji se takođe zasnivaju na pretpostavci racionalnosti. Iz pretpostavke racionalnosti sledi da se svi delatnici u okviru modela ponašaju racionalno, pa time i glasači. Glasači se ponašaju racionalno tako što na izборе gledaju samo kao na sredstvo za ostvarivanje neke lične dobiti. Drugim rečima, glasač se odlučuje da glasa za partiju A, a ne za partiju B, samo na osnovu računice koja mu kaže da će izbor partije A unaprediti stepen njegovog ličnog blagostanja. Ukoliko ne može da napravi razliku između partije A i partije B, s obzirom na taj cilj, on se odlučuje za apstinenciju. Tako da kada vlada formuliše neku politiku, ona mora u velikoj meri da se osloni na preferencije glasača, jer u suprotnom rizikuje svoj reizbor. Vlada koja bi ignorisala preferencije glasača ponašala bi se iracionalno s obzirom na cilj maksimiziranja glasova, isto kao što proizvođač koji ignoriše ukus potrošača ne bi dugo prodavao svoje proizvode. Iz toga sledi da ako se vlada i glasači ponašaju racionalno, onda zahvaljujući relaciji racionalna vlada-racionalni glasači, nastaje ekvilibrijum koji je sličan tržišnom. Tu relaciju Downs objašnjava na sledeći način:

Kako bi svoje politike planirala tako da dobije što više glasova, vlada mora da ustanovi vezu između onoga što radi i toga kako građani glasaju. U našem modelu, ta veza se izvodi iz aksioma da građani u politici postupaju racionalno. Taj aksiom implicira da svaki građanin glasa za onu partiju za koju veruje da će mu obezbediti više dobiti od bilo koje druge.

(Downs, 1957a: 28)

Time je opisana osnovna struktura modela ekonomske teorije demokratije koja se zasniva na pretpostavkama racionalnosti i ličnog interesa, i koja zahvaljujući tim pretpostavkama dovodi do ekvilibrijuma odlučivanja vlade i glasača u uslovima demokratije. Neophodno je na kraju još jednom istaći da opisana struktura važi u uslovima izvesnosti kada glasači imaju savršene informacije na osnovu kojih procenjuju za koga da glasaju, a vlada savršene informacije o tome kako će oni da glasaju. Stvar se u velikoj menja kada se u analizu uključi faktor neizvesnosti, odnosno kada nijedna strana ne raspolaže savršenim informacijama, što je mnogo bliže realnom stanju stvari. Prezentovani model je ipak neophodan kao polazište za dalje ispitivanje ponašanja različitih delatnika u uslovima neizvesnosti. Nakon predstavljanja osnovnih pretpostavki, elemenata i strukture modela ekonomske teorije demokratije, ostaje još da se ukaže na bitne karakteristike tog modela. Za izloženi model se može reći da ima sledeće karakteristike:

1. idealizacija
2. simplifikacija
3. pozitivnost
4. metodološki individualizam

Nije teško uočiti da se u Daunsovom modelu glasači i partije posmatraju na visokom nivou apstraktnosti, što znači da je izostavljen određeni broj pretpostavki koje su inače karakteristične za realno donošenje odluka u demokratiji. Ako bi stepen idealizacije bio opisan u terminima mogućih svetova, reklo bi se da Daunsov model predstavlja mogući svet koji je u priličnoj meri udaljen od realnog sveta, ali i da ima tendenciju približavanja tom svetu. Dodatne pretpostavke, kao što je uvođenje faktora neizvesnosti, imaju upravo ulogu približavanja modela realnom svetu. Iz upravo rečenog sledi da su promašene one kritike koje na Daunsov model gledaju kao na sliku

mogućeg sveta koji je veoma blizu realnom, jer previđaju stepen njegove apstraktnosti. Jedan od najvažnijih elemenata idealizacije jeste isključivanje iracionalnosti iz analize. Uprkos tome što iracionalnost može da igra značajnu ulogu u realnom svetu politike, Dauns se odlučuje da taj element isključi zbog njegove kompleksnosti, zato što nije kompatibilan sa modelom koji polazi od pretpostavke racionalnosti i zato što je reč o empirijskom fenomenu, koji ne može da bude razmatran čisto deduktivnim putem (Downs, 1957a: 10). Dakle, idealizacija podrazumeva da se svi delatnici u modelu posmatraju kao racionalni, iako u realnom svetu to nije uvek tako.

Druga karakteristika je u bliskoj vezi sa prethodnom. Pošto se radi o apstrahovanju iz realnog sveta, to podrazumeva ne samo isključivanje nekih dodatnih pretpostavki, kao što je pretpostavka iracionalnosti, već i pojednostavljivanje koje se odnosi na sam proces racionalnog odlučivanja. Dakle, u analizi se racionalni delatnici tretiraju tako da njihov proces odlučivanja ne podleže bilo kakvoj vrsti iskrivljavanja usled unutrašnjih i spoljašnjih faktora. Dauns smatra da bi bez ovakve vrste pojednostavljivanja bilo nemoguće predvideti postupke delatnika u modelu, što za sobom povlači nemogućnost formulisanja osnovne strukture. Drugim rečima, ukoliko nije moguće predviđanje postupaka delatnika koji se nalaze u interakciji, nije moguće ni predviđanje njihovog odnosa, odnosno prirode same interakcije.

Dauns kao jednu od najbitnijih karakteristika svog modela ističe njegovu pozitivnost. To da je model pozitivan znači da se nalazi na ničijoj zemlji između normativnosti i deskripcije. Prilikom predstavljanja strukture modela već je ukazano da Dauns, slično Šumpeteru, smatra da ekonomska teorija demokratije ne može da bude normativna jer njen zadatak nije da prikaže kako delatnici treba da se ponašaju, već kako se ponašaju s obzirom na bazičnu motivaciju. Model opisuje šta će se dogoditi ako su zadovoljeni određeni uslovi, na primer, ako su delatnici racionalni, ako slede sopstvene interese, poštuju proceduru demokratskih izbora itd., a ne šta u tom slučaju treba da se dogodi. Međutim, ne može da se kaže ni da je model u potpunosti deskriptivan jer ne opisuje postupke delatnika u realnom svetu demokratije, već u mogućem svetu koji postoji samo ako su zadovoljeni određeni uslovi. Za razliku od nepremostivog jaza koji deli normativni svet od realnog, Dauns smatra da pozitivnost približava model koliko god je to moguće realnom svetu. To je u

skladu sa ranijom konstatacijom da model jeste visoko apstraktan, ali ima tendenciju približavanja realnom svetu. Karakteristika pozitivnosti treba da omogući to približavanje.

Izgleda, međutim, da težnja da se bude na ničijoj zemlji između normativnosti i deskriptivne teorije ima svoje negativne posledice. Naime, taj prostor nije toliko oslobođen normativnih i deskriptivnih pretpostavki, koliko predstavlja neku vrstu preseka skupova tih pretpostavki. Uprkos tome što Dauns nastoji da pokaže kako njegov model nije normativan, on ipak u sebi sadrži izvesne normativne pretpostavke. Dovoljno je pogledati tačke 4 i 7 predložene definicije demokratske vlade. To da svaki građanin ima pravo glasa i da svaki glas ima jednaku vrednost kako se tvrdi u tački 4 jesu normativne pretpostavke političke jednakosti koja je karakteristična za demokratiju. Slično tome, tačka 7 podrazumeva da vlada ne sme da ugrožava slobodu kako svojih građana, tako i političkih partija. Dauns eksplicitno kaže da je jedino ograničenje koje važi za vladu „očuvanje političke slobode“ (Downs, 1957a: 12). Dakle, uprkos tome što u modelu nema mesta za normativne pretpostavke, ideje slobode i jednakosti koje predstavljaju normativne ideale koji su neodvojivi od demokratije, u velikoj meri modeluju ponašanje delatnika.

Poslednja, mada ne i najmanje bitna karakteristika modela, jeste metodološki individualizam. Već je prilikom definisanja partije, ukratko ukazano, da Dauns izbegava postuliranje neke vrste kolektivnog entiteta, odnosno da partije interpretira iz perspektive metodološkog individualizma. Po toj interpretaciji, partije se sastoje od racionalnih individua koje imaju za cilj unapređenje ličnih interesa. Zato one predstavljaju neku vrstu koalicije koja je okupljena oko specifično definisanog cilja, u ovom slučaju dobijanja izbora, oko koga postoji potpuna saglasnost. Međutim, ta interpretacija se s pravom može nazvati umerenim metodološkim individualizmom, jer ipak pretpostavlja smisao po kome se može reći da je partija usredsređena na jedan cilj s obzirom na koji postupa racionalno. Dakle, nema fiktivnog entiteta koji bi bio nešto više od individua koje ga sačinjavaju, ali ni individue nisu u potpunosti sebični delatnici koji bi u skladu sa logikom kolektivnog delovanja dolazak do zajedničkog cilja podredile ostvarenju ličnih interesa. Drugim rečima, u okviru partije nema „švercovanja“ jer su svi njeni članovi usmereni ka ostvarenju primarnog cilja. Na interesnu grupu se u okviru modela

takođe gleda kao na neku vrstu koalicije. Konačno, znatno je očiglednije nego u prethodnim slučajevima da je pretpostavka racionalnog glasača formulisana u duhu metodološkog individualizma. Nakon što je prezentovan model ekonomske teorije demokratije i pošto su razmotrene njegove ključne karakteristike, sada se okrećemo detaljnijem ispitivanju uloge racionalnog glasača u okviru modela.

Racionalni glasač se suočava sa dve odluke. On treba da odluči za koga da glasa i da li uopšte da glasa. Iako se, intuitivno gledano, čini da druga odluka prethodi prvoj jer onaj ko odluči da ne glasa svakako ne mora da razmišlja o prvoj dilemi, po Daunsovom shvatanju racionalnog glasača, redosled koraka je obrnut. Dauns kaže da „racionalni glasač prvo donosi odluku koja partija će mu doneti najviše dobiti, a potom procenjuje da li ta partija ima bilo kakve šanse da pobedi“ (Downs, 1957a: 10). Kako razumeti taj redosled koraka? Njega treba razumeti u svetlu ranije ponuđenih definicija racionalnosti koje se sada primenjuju s obzirom na faktore izvesnosti i neizvesnosti. U uslovima izvesnosti, kada glasač ima potpune informacije, on *ceteris paribus* postupa u skladu sa formalnom definicijom racionalnosti. On rangira ponuđene opcije i odlučuje se za onu koju u najvećoj meri preferira. Drugim rečima, racionalni glasač maksimizira korisnost birajući najbolje rangiranu preferenciju iz datog poretka preferencija. Drugi korak povlači se s obzirom na uslove neizvesnosti i tu Dauns pre svega ima u vidu ekonomsku definiciju racionalnosti koja se oslanja na pojam instrumentalne racionalnosti. U uslovima neizvesnosti, racionalni delatnik treba ne samo da uporedi opcije već i da proračuna moguće troškove i dobiti koji su povezani sa svakom od njih, kao i verovatnoću da će partija koju preferira zaista pobediti. Drugim rečima, racionalni glasač je u uslovima neizvesnosti prinuđen da maksimizira očekivanu korisnost. On je takođe suočen sa dodatnim troškovima prikupljanja informacija koji predstavljaju značajnu stavku prilikom odmeravanja troškova i dobiti od glasanja. Ukoliko troškovi prevazilaze dobit, onda je jedini primereni odgovor glasača, ukoliko je racionalan u ekonomskom smislu, da u demokratskom procesu uopšte ne učestvuje. Treba, ipak, razmotriti ta dva koraka redom kako bi se u potpunosti shvatila uloga racionalnog glasača kao i paradoks da je racionalni glasač onaj koji uopšte ne glasa.

Kako bi se fiksirala terminologija, biće korišćen pojam korisnosti koji je uobičajen u ovom kontekstu. Prilikom preliminarnog

predstavljanja uloge racionalnog glasača u strukturi modela ekonomske teorije demokratije istaknuto je da se on odlučuje za onu partiju za koju očekuje da će mu doneti najveću moguću dobit. Dauns dobiti definiše na, u izvesnom smislu, cirkularan način upravo preko pojma korisnosti. Evo njegove definicije:

Dobiti koje glasač razmatra kada donosi svoju odluku predstavljaju priliv korisnosti koji proizlazi iz aktivnosti vlade. Ta definicija zapravo je cirkularna, jer *korisnost* definišemo kao meru dobiti koju građanin predstavlja u svom umu kako bi se odlučio između alternativnih pravaca delovanja. Ako je dato nekoliko alternativa koje se uzajamno isključuju, racionalna osoba se uvek odlučuje za onu koja mu, *ceteris paribus*, donosi najviše korisnosti, tj. postupa tako da ostvari najveću moguću dobit.

(Downs, 1957a: 10)

U Daunsovoj terminologiji korisnost jednostavno predstavlja zajednički denominator za različite vrste dobiti na koje racionalni glasač može da računa prilikom donošenja svoje odluke. Te dobiti mogu da budu veoma različite. One mogu da se odnose na privatne dobiti, kao što su, na primer, bolji kvalitet ishrane ili odevanja, ali i na javna dobra, ili ona koja doprinose blagostanju drugih ljudi, kao što su kvalitetni putevi ili zaštita životne sredine. Korisnost je jednostavno termin koji omogućava da sve te stvari zajedno budu tretirane kao deo jednog paketa. Svakako da u svrhu procene i odluke za koju partiju da se glasa, one mogu da budu na različite načine iznova klasifikovane i ocenjene kako bi lakše bila napravljena poređenja između partija. Dauns smatra da građani nisu svesni mnogih aktivnosti vlade koje doprinose njihovom blagostanju, na primer, redovne provere kvaliteta pijaće vode. Pošto prilikom odlučivanja građani mogu da uzmu u obzir samo one dobiti kojih su svesni, Dauns zaključuje da je jedna od najvažnijih političkih strategija vlade da podseti glasače na one dobiti koje su ostvarene u prethodnom periodu zahvaljujući njenom delovanju.

Imajući u vidu predloženu terminologiju, najpre će biti razmotrena odluka racionalnog glasača za koga da glasa u uslovima izvesnosti. Da bi se ispravno formulisala logička struktura čina glasanja, neophodno je uzeti u obzir dimenziju vremena. Već sam izraz

„priliv korisnosti“ koji Dauns koristi, sugerije vremensku dimenziju. Racionalni glasač treba, dakle, da proceni meru korisnosti s obzirom na faktor vremena. Jedinica vremena na koju se oslanja prilikom donošenja odluke jeste period između izbora. Racionalni glasač u obzir uzima najmanje dva takva perioda, jedan koji neposredno prethodi glasanju, koji će nadalje biti obeležavan kao t_1 , i drugi t_2 , koji će uslediti nakon izbora. Nadalje će takođe biti pretpostavljeno da se odluka odnosi na izbor između dve partije A i B. Fiksiranje u pogledu datih vremenskih perioda i broja partija učinjeno je u cilju pojednostavljivanja analize. Svakako da su moguća proširenja u tom pogledu, ali bi za njih trebalo da važi ista logika kao i u bazičnom slučaju sa dve partije i dva vremenska perioda. Odluka racionalnog glasača za koga da glasa s obzirom na faktor vremena prikazana je tabelom 1. Strelice u tabeli označavaju da su poređenja dozvoljena jedino u okviru istih vremenskih perioda.

Tabela 1. Odluka racionalnog glasača za koga da glasa s obzirom na faktor vremena

U^A	EU^A
\Downarrow	\Downarrow
EU^B	EU^B
t_1	t_2

Simboli u tabeli imaju sledeća značenja:

U – korisnost za racionalnog glasača koja proizlazi iz aktivnosti vlade

EU – očekivana vrednost (očekivani prihod korisnosti)

A – označava vladajuću partiju

B – označava opozicionu partiju

t_1 – period pre izbora

t_2 – period posle izbora

Pošto Daunsov model pretpostavlja da će racionalni glasač glasati za onu partiju koja će mu doneti najviše dobiti nakon izbora, računica za koga da glasa najpre podrazumeva poređenje partija s obzirom na vremenski period t_2 . Kako bi uporedio partije u tom pogledu, on može da se osloni jedino na očekivane vrednosti od glasanja za partiju A, odnosno partiju B. Iako oznaka EU sugerije da se radi o očekivanoj korisnosti, taj simbol treba interpretirati kao očekivanu vrednost koja se može izraziti numerički, i ne sme da se

pomeša sa uobičajenim značenjem očekivane korisnosti koja je značajna za donošenje odluka u uslovima neizvesnosti. Dauns u svojoj analizi alternativno koristi izraz očekivani prihod korisnosti. O očekivanoj korisnosti biće više reči kasnije prilikom analize postupaka racionalnog glasača u uslovima neizvesnosti. Racionalni glasač donosi odluku za koga da glasa računajući sledeću razliku:

$$(1) \quad EU^A t_2 - EU^B t_2$$

Razliku očekivanih vrednosti ili očekivanih prihoda korisnosti, Dauns naziva očekivanim partijskim diferencijalom. Ako pretpostavimo da je A vladajuća partija, onda se u slučaju kada partijski diferencijal ima pozitivnu vrednost, racionalni glasač odlučuje da svoj glas da vladajućoj partiji. Ako je reč o negativnom iznosu, onda glasa za opozicionu partiju B. Konačno, ukoliko rezultat iznosi nula, on se odlučuje da uopšte ne glasa. Iako se čini da je ova operacija prilično jednostavna, racionalni glasač se susreće sa teškoćom kako da pripiše očekivane vrednosti opcijama. Dauns smatra da ta teškoća može da bude nadomeštena poređenjem partija u okviru vremenske dimenzije t_1 jer racionalni glasač tada može da se osloni na činjeničke podatke u vezi sa aktivnostima vlade u proteklom periodu. Jasno je da on ne raspolaže sa istom činjeničnom osnovom za procenu postupaka opozicione partije. Međutim, glasač može da uporedi postupke vladajuće partije sa eksplicitno istaknutim različitim programima ili postupcima koje je opoziciona partija u tom periodu predlagala, odnosno očekivanom vrednošću od partije B u periodu t_1 . U tom slučaju racionalni glasač računa trenutni partijski diferencijal na sledeći način:

$$(2) \quad U^A t_1 - EU^B t_1$$

Dakle, racionalni glasač takođe računa razliku korisnosti koju je već ostvario u periodu t_1 i očekivanog prihoda korisnosti koji je mogao da ostvari da je partija B bila na vlasti. Dauns zaključuje da se glasač ne bi ponašao racionalno ako ne bi uzeo u obzir činjenice kojima raspolaže i da trenutni partijski diferencijal predstavlja osnovnu determinantu za očekivani partijski diferencijal. Međutim, kakav je odnos između ova dva diferencijala s obzirom na to da nisu moguća intertemporalna poređenja? Ključnu ulogu u tom pogledu, po Daunsu, igraju dva modifikatora koji su usmereni na budućnost. Oni se primenjuju na trenutni partijski diferencijal kako bi se došlo do proračuna očekivanog partijskog diferencijala.

Prvi modifikator je faktor trenda i on podrazumeva podešavanja koja glasač vrši u svom trenutnom partijskom diferencijalu s obzirom na trend koji može da se uoči u pogledu ponašanja vlade u periodu t_j . Tako da, ako je vlada startovala prilično nespretno, ali je kasnije bila znatno umešnijia i donosila prave odluke, racionalni glasač može da izvrši određena podešavanja u trenutnom partijskom diferencijalu koja bi projektovala kasniji uzlazni trend u očekivani partijski diferencijal. Važi i obrnuto. Ako je vlada u početku vukla prave poteze, ali je kasnije stanje bivalo sve lošije, racionalni glasač može da projektuje samo te negativne efekte rada vlade. Drugi modifikator je ocena uspešnosti i on se koristi u slučaju kada su vladajuća i opoziciona partija u potpunosti poravnate u pogledu njihovih politika, kao i realnih i hipotetičkih postupaka. U takvoj situaciji najbolje što bi racionalni glasač mogao da uradi jeste da uporedi rad sadašnje vlade sa prethodnom. To bi značilo da svoju procenu u potpunosti zasniva na činjenicama. Međutim, s obzirom na teškoću da se vrše takva intertemporalna poređenja, racionalni glasač može da izračuna ocenu uspešnosti trenutne vlade tako što bi je uporedio sa nekom vrstom idealne vlade:

$$(3) \quad (U^i_{t_1} / U^A_{t_1})$$

Simbol U^i predstavlja najveći moguću korisnost koju je glasač mogao da ostvari u datom periodu. Poređenje sa idealnom vladom je korisno sredstvo, zato što time glasač može da uporedi postupke vlade u različitim prethodnim periodima. Smisao modifikatora uspešnosti možda najbolje može biti opisan uobičajenom frazom da su izbori neka vrsta ocene uspešnosti rada vlade. Međutim, Dauns sugerise da na izbore može da se gleda kao i na sredstvo signaliziranja u pogledu budućnosti. Uprkos tome što bi partije u periodu t_1 bile u potpunosti izjednačene, one bi mogle da signaliziraju koje su promene moguće nakon izbora u periodu t_2 . Dauns kaže da je u tom slučaju presudna generalna sklonost glasača ka promeni s obzirom na trenutno ostvaren stepen korisnosti. U svakom slučaju, procene da li će određena partija biti nakon izbora sklona promenama, i ako zaista bude onda kojim tačno, uključuju faktor neizvesnosti.

Prethodnom analizom je, dakle, u potpunosti opisano ponašanje racionalnog glasača u uslovima izvesnosti kada poseduje potpune informacije o postupcima vlade, predloženim politikama opozi-

cione partije, ključnim mestima razilaženja između partija itd., i kada dolaženje do tih informacija ne podrazumeva nikakav trošak. Takođe je uveden faktor neizvesnosti. Pre razmatranja racionalnog odlučivanja u demokratiji s obzirom na faktor neizvesnosti, prethodna rasprava može se formalno sažeti na način koji omogućava dalju analizu koja podrazumeva uslove neizvesnosti. Ako pretpostavimo da je očekivana vrednost glasanja za vladajuću partiju A veća od očekivane vrednost glasanja za opozicionu partiju B (da glasač preferira partiju A u odnosu na partiju B) ili formalno izraženo

$$(4) \quad EU^A t_2 > EU^B t_2$$

onda u skladu sa tim, partijskim diferencijalom 1, kao i početnom definicijom pojma dobiti, strana dobiti (B – od reči *benefit* na engleskom jeziku) od glasanja može da bude predstavljena sledećom jednačinom

$$(5) \quad B = EU^A t_2 - EU^B t_2$$

koja ujedno predstavlja polaznu osnovu za analizu postupanja racionalnog glasača u uslovima neizvesnosti jer je reč o vrednovanju dva hipotetička prihoda korisnosti, odnosno o dve hipotetičke očekivane vrednosti. Glavno sredstvo na koje racionalni glasač može da se osloni u uslovima neizvesnosti jeste očekivana korisnost.

Međutim, pre eksplicitnog uvođenja pojma očekivane korisnosti u analizu, kako bi bilo opisano postupanje racionalnog glasača u uslovima neizvesnosti, neophodno je uvesti neke dodatne pretpostavke. Kao što je ranije istaknuto, druga odluka sa kojom se suočava racionalni glasač jeste da li uopšte da glasa. Dauns kaže da „racionalna osoba odlučuje da li da glasa isto kao što donosi sve ostale odluke: ukoliko je dobit od glasanja veća od troškova, on glasa, ako nije, onda apstinira“ (Downs, 1957a: 260). S obzirom da je strana dobiti od glasanja već objašnjena ostaje da se razjasni strana troškova u vezi sa glasanjem. To podrazumeva uvođenje termina C u analizu (C – od reči *cost* na engleskom jeziku). Dauns smatra da se glavni trošak u pogledu glasanja odnosi na vreme. Naime, ukoliko je potrebno vreme da se glasač registruje, da razmisli za koga će da glasa, da stoji u redu na glasačkom mestu itd., onda taj trošak uopšte nije tako mali. On je dodatno uvećan činjenicom da u uslovima neizvesnosti glasač ne raspoláže dodatnim informacijama, tako da određeno vreme mora da posveti informisanju. Taj trošak je još veći

ukoliko dolazak do biračkog mesta zahteva neko transportno sredstvo. Strana troškova se često posmatra u svetlu troškova mogućnosti (opportunity costs). Ako glasač odvoji određeno vreme za glasanje koje bi inače posvetio radu i sticanju nekog prihoda, onda taj trošak dodatno komplikuje stvar. Imajući u vidu opisane troškove, Dauns donosi sledeće zaključke :

Kada postoje troškovi glasanja oni mogu da budu veći od strane dobiti, i tada je moguće da racionalni građanin apstinira čak i kada želi da određena partija pobedi. U stvari, pošto je dobit od glasanja često zanemarljiva, čak i mali troškovi glasanja mogu da utiču na to da građani koji su politički opredeljeni apstiniraju.

(Downs, 1957a: 265)

Analiza postupaka racionalnog glasača u uslovima neizvesnosti podrazumeva pripisivanje određene verovatnoće da će partija koju preferira zaista pobediti. Drugim rečima, racionalni glasač bi stranu dobiti od svog glasa trebalo da razmotri u svetlu verovatnoće da će upravo njegov glas biti odlučujući. Dakle, neophodno je uvođenje i termina p u analizu (p – od engleske reči *probability*). S obzirom da na izborima odluka određenog glasača nije izolovana, već zavisi od niza odluka drugih glasača, verovatnoća da će njegov glas biti odlučujući smanjuje se sa porastom broja glasača. To ujedno predstavlja i najveći problem sa kojim se racionalni glasač suočava prilikom donošenja odluke da li da glasa. Verovatnoća da će određeni glas biti odlučujući, u slučaju kada postoji veliki broj drugih glasača, uprkos tome što nije nula predstavlja zanemarljivo mali broj. Prema računici Denisa Milera, koja je i dalje prilično optimistična, u slučaju da na izbore izađe 100.000.000 glasača verovatnoća da će određeni glas biti odlučujući iznosi 0,00006 (Mueller, 2003: 305). Problem je u tome što izrazito mala verovatnoća da će određeni glas biti odlučujući znatno umanjuje vrednost samog glasa.²

² Dauns kaže sledeće: „Bez obzira na ostale uslove, svaki racionalni glasač shvata da on nije jedina osoba koja glasa. To saznanje radikalno menja njegovo gledanje na značaj sopstvenog glasa. Ukoliko bi on bio jedini glasač, trošak pogrešnog glasanja mogao bi da bude izračunat na osnovu partijskog diferencijala, zato što pogrešan glas znači izbor pogrešne partije. Međutim, postoji mnoštvo drugih glasača. Zato će partija koja eventualno pobedi verovatno biti izabrana bez obzira na to kome racionalni glasač da svoj glas, sve dok drugi građani glasaju nezavisno od

Uzimajući u obzir sve navedene elemente, kao i Daunsovo viđenje tih elemenata, odluka da li će racionalni glasač da glasa u uslovima neizvesnosti može se formalno prikazati na sledeći način:

$$(6) \quad pB > C$$

To treba interpretirati tako da racionalni glasač donosi odluku da glasa samo ako strana dobiti pomnožena sa verovatnoćom da će njegov glas biti odlučujući prevazilazi stranu troškova glasanja, odnosno kao nužan uslov za glasanje. To je još očiglednije u sledećoj formuli koja se dobija zamenom iz 5:

$$(7) \quad p(EU^A t_2 - EU^B t_2) > C$$

Opisane računice zasnivaju se na implicitnoj pretpostavci maksimiziranja očekivane korisnosti. Kako bi stvar bila pojašnjena, implicitna pretpostavka maksimiziranja očekivane korisnosti biće učinjena eksplicitnom.³ Ranije navedene definicije racionalnosti same po sebi nisu dovoljne kako bi se objasnilo odlučivanje u uslovima neizvesnosti. U teoriji odlučivanja, koja nudi osnovna pravila za donošenje odluka u uslovima neizvesnosti, jasno je definisan način na koji se izračunava očekivana korisnost. Ukoliko pretpostavimo izbor između dve ili više opcija, određena stanja stvari koja su vezana za okruženje u kome se donosi odluka i različite ishode koji mogu da proisteknu s obzirom na različite opcije i data stanja stvari, onda se očekivana korisnost računa na sledeći način. Očekivana korisnost za svaku od opcija računa se tako što se najpre svakoj od opcija pripiše neka korisnost u meri u kojoj se ona preferira (dodeljivanjem neke numeričke vrednosti), zatim se mogućim stanjima stvari pripisuje verovatnoća i potom se dobije vrednost svakog ishoda za svaki par opcije i stanja stvari, iz proizvoda iznosa korisnosti i verovatnoće odgovarajućeg stanja stvari. Očekivana korisnost za određenu opciju predstavlja zbir svih ishoda koji se odnose na tu opciju, i osoba koja maksimizira očekivanu korisnost odlučuje se za onu opciju čija ukupna očekivana korisnost ima najveći iznos. Zgodan način predstavljanja maksimiziranja očekivane korisnosti u okviru

njega. To znači da trošak od pravljenja pogrešnog izbora ne može da bude izračunat njegovim partijskim diferencijalom, pošto ta pogreška ne mora da utiče na konačan ishod glasanja.“

³ Dalja analiza maksimiziranja očekivane korisnosti u pogledu odluke da li da se glasa oslanja se na: Riker and Ordeshook, 1968 i Schwartz, 1987.

teorije odlučivanja jeste da se sve opcije, stanja stvari i ishodi unesu u matricu odlučivanja. Tabela 2 predstavlja matricu odlučivanja za odluku racionalnog glasača R da li da glasa u uslovima neizvesnosti.

Tabela 2. Matrica za problem odlučivanja racionalnog glasača da li da glasa u uslovima neizvesnosti (Modifikovano prema: Schwartz, 1987: 103)

	Stanja stvari i njihove verovatnoće:		
	S1	S2	S3
	R-ov glas je odlučujući	R-ov glas nije odlučujući, ali pobeđuje partija koju on preferira	R-ov glas nije odlučujući i partija koju on preferira gubi izbore
Opcije:	Verovatnoća: p	Verovatnoća: q	Verovatnoća: $1 - (p + q)$
R glasa (za partiju koju preferira)	$EU^A t_2 - C$	$EU^A t_2 - C$	$EU^B t_2 - C$
R ne glasa	$EU^B t_2$	$EU^A t_2$	$EU^B t_2$

Ako se ima u vidu prethodno uvedena pretpostavka maksimiziranja očekivane korisnosti kao način racionalnog postupanja u uslovima neizvesnosti, onda se očekivana korisnost od glasanja za racionalnog glasača R može izračunati na sledeći način:

$$(8) \quad p(EU^A t_2 - C) + q(EU^A t_2 - C) + [1 - (p + q)] (EU^B t_2 - C), \text{ ili} \\ p(EU^A t_2) + q(EU^A t_2) + [1 - (p + q)] (EU^B t_2) - C$$

Očekivana korisnost za glasača R od opcije da ne glasa iznosi:

$$(9) \quad p(EU^B t_2) + q(EU^A t_2) + [1 - (p + q)] (EU^B t_2)$$

Dakle, u skladu sa pretpostavkom maksimiziranja očekivane korisnosti racionalni glasač R odlučuje da glasa samo ako:

$$(10) \quad p(EU^A t_2) + q(EU^A t_2) + [1 - (p + q)] (EU^B t_2) - C > \\ p(EU^B t_2) + q(EU^A t_2) + [1 - (p + q)] (EU^B t_2)$$

Pošto je to ekvivalentno sa $p(EU^A t_2 - EU^B t_2) > C$, to znači da racionalni glasač glasa samo ako $pB > C$. To je tačka do koje se stiglo pre ekspliciranja pretpostavke maksimiziranja očekivane korisnosti. Međutim, time još uvek nije odgovoreno na pitanje da li će racionalni glasač uopšte da glasa, odnosno, koje numeričke vrednosti bi mogle da se pripišu promenljivama p , B i C . Ako se slede Daunsove

sugestije koje su ranije navedene u vezi sa verovatnoćom da će određeni glas biti odlučujući i troškovima glasanja, onda zaključak koji sledi ni u kom slučaju nije optimistički u pogledu motivacije da se glasa. Naime, pošto je verovatnoća da će određeni glas biti odlučujući zanemarljivo mala, to znatno umanjuje stranu dobiti od glasa. Pošto Dauns naglašava da strana troškova glasanja uopšte nije zanemarljivo mala, to za sobom povlači da ona preteže nad stranom dobiti od glasanja. Pošto je racionalni glasač instrumentalno racionalan u ekonomskom smislu, on se neće odlučiti za postupak čiji troškovi prevazilaze dobit. Dakle, racionalni glasač je onaj koji odlučuje da uopšte ne glasa. Otud paradoks racionalnog glasača, koji se još naziva i paradoksom neglasanja.⁴

S obzirom na teškoću da se ponudi adekvatan odgovor na paradoks racionalnog glasača u okvirima $pB > C$, Riker (W. H. Riker) i Ordešuk (P. C. Ordeshook) su uveli dodatni termin koji bi trebao da odigra ključnu ulogu prilikom objašnjenja zašto ljudi glasaju. Uvođenjem termina D (D – od engleske reči *duty*) dobija se:

$$(11) \quad pB + D > C$$

Termin D podrazumeva psihičko zadovoljstvo koje proizlazi iz onoga što se obično naziva ispunjavanjem građanske dužnosti. Riker i Ordešuk navode nekoliko takvih zadovoljstava u vezi sa glasanjem. To je najpre zadovoljstvo zbog poštovanja etike glasanja, zatim što se podržava demokratski politički sistem, potom što se

⁴ Problem racionalnog glasača često se formuliše i u nešto drugačijem obliku. Ako se prihvati da Daunsov model nudi predviđanja o ponašanju delatnika u demokraciji, onda iz pretpostavke maksimiziranja očekivane korisnosti sledi da bi izlaznost bila nula ili približna nuli. To je svakako u protivrečnosti sa empirijskom evidencijom koja pokazuje da izlaznost u stabilnim demokratijama na nacionalnim i predsedničkim izborima ne pada ispod 50 procenata od ukupnog broja glasača. Paradoks glasanja u tom pogledu bio bi da ljudi ipak glasaju, uprkos tome što je na izborima izlaznost prilično velika, što ujedno znači da je verovatnoća da određeni glas bude odlučujući zanemarljivo mala (Blais, 2000: 2; Mueller, 2003: 305). Ova druga forma prezentovanja problema mogla bi se nazvati paradoksom izlaznosti (Green and Shapiro, 1994: 47, 52). Bez obzira na to da li paradoks ima formu ispravnog argumenta sa očigledno pogrešnim i čak apsurdnim zaključkom ili je reč o tome da predviđanja u vezi sa racionalnim glasačem nisu podržana evidencijom, ključno pitanje jeste da se objasni motivacija za glasanje pod pretpostavkom racionalnosti. Za detaljan pregled rešenja koja idu u tom pravcu videti: Green and Shapiro, 1994: 48–58, Blais, 2000: 1–10, Dowding, 2005. To je, međutim, samo jedan od mogućih puteva. Drugi put bio bi da se tvrdi kako građani glasaju zato što se ponašaju iracionalno (Caplan, 2006: 2, 3, 22).

izražava preferencija u pogledu određene partije koju osoba podržava, zatim neka vrsta zadovoljstva zbog učestvovanja u društvenim aktivnostima i zadovoljstvo zbog obezbeđivanja efikasnosti političkog sistema. Riker i Ordešuk smatraju da uvođenje termina *D* ne samo da rešava paradoks glasanja, jer kada se dodaju pomenuta psihička zadovoljstva ona mogu da premaše troškove, već je u skladu i sa najčešćim odgovorom prilikom ispitivanja zašto ljudi glasaju, a to je osećaj dužnosti. Uprkos tome što ovo rešenje razrešava kako paradoks racionalnog glasača, tako i paradoks izlaznosti, Grin (D. P. Green) i Šapiro (I. Shapiro) smatraju ga krajnje nezadovoljavajućim:

Mnogi naučnici koji se bave teorijom racionalnog izbora taj manevar smatraju poražavajućim, zato što je sklonost ka obavljanju građanske dužnosti egzogeni dodatak modelu racionalnog izbora. Pored toga što je reč o post hoc objašnjenju (i u svakom slučaju empirijski nepouzdanom pretpostavci), shvaćanje da građanska dužnost utiče na učešće glasača na izborima postavlja više empirijskih problema nego što ih rešava.

(Green and Shapiro, 1994: 52)

Ovi autori ukazuju na dva takva problema. Prvi je teškoća da se objasni zašto se izlaznost menja od jednih do drugih izbora istog tipa. Naime, zadovoljstvo zbog ispunjavanja građanske dužnosti ne bi trebalo da ima tako velike varijacije s obzirom na isti tip izbora. Drugi problem predstavlja objašnjenje zašto bi građani glasali u tako velikom broju zbog zadovoljstva što ispunjavaju građansku dužnost, a u isto vreme bi jako mali broj njih posvetio vreme ispunjavanju drugih građanskih dužnosti, na primer komunikaciji sa lokalnim zvaničnicima. Trebalo bi, dakle, objasniti ne samo varijacije u pogledu različitih izbornih ciklusa, već i u pogledu različitih načina ispoljavanja građanske dužnosti.

Inspiraciju za svoje rešenje Riker i Ordešuk mogli su da nađu upravo u Daunsovoj ekonomskoj teoriji demokratije. Dauns se, naime, suočio sa sledećim problemom – ako su svi glasači racionalni, to znači da će svi rezonovati na isti način i iz toga sledi da niko neće glasati. Ali ako niko ne glasa, to onda znači i slom demokratskog poretk. Kako bi rešio taj problem, Dauns je napravio razliku između vrednosti glasa u smislu da neka osoba glasa ispravno (da pobedi partija koju preferira) i vrednosti glasanja po sebi. Pošto univerzalna

apstinencija dovodi do kolapsa demokratskog sistema, Dauns pretpostavlja da za građane upravo opstanak demokratije predstavlja određenu dobit. Međutim, ta dobit ne može da bude deo standardne računice racionalnog glasača, već za određeni broj građana glasanje samo po sebi ima vrednost. Nazovimo ovu vrstu glasača racionalnim prodemokratama. Dauns smatra da sledeće dve pretpostavke, koje su karakteristične za racionalne prodemokrate, rešavaju probleme racionalnog glasača i opstanka demokratije:

1. Racionalne osobe koje žive u demokratiji u određenoj meri su motivisane osećajem društvene odgovornosti koja je relativno nezavisna od njihovih kratkoročnih dobitaka i gubitaka.
2. Ako na tu odgovornost gledamo kao na jedan deo dobiti od glasanja, moguće je da za neke, mada ne za sve racionalne osobe, dobit od glasanja bude veća od troškova.

(Navedeno prema Downs, 1957a: 268)

Polazeći od te dve pretpostavke, Dauns zaključuje da će bar za neke ljude biti racionalno da glasaju uprkos tome što kratkoročno gledano privatni gubici čina glasanja prevazilaze dobitke. Za te osobe, koje smo nazvali prodemokratama, dobit će predstavljati sam čin glasanja jer se tim činom obezbeđuje opstanak demokratije. Međutim, uprkos tome što je Dauns predloženim shvatanjem ponudio rešenje za probleme racionalnog glasača i opstanka demokratskog poretka, očigledno je da je dolazak do tog rešenja zahtevao nekoliko dodatnih pretpostavki koje izlaze izvan okvira modela ekonomske teorije demokratije, kao i delimično žrtvovanje koherentnosti samog modela:

1. Pojam racionalnosti više ne podrazumeva samo instrumentalnu racionalnost u smislu odmeravanja troškova i dobiti, već i normativnu dimenziju vrednosti glasanja po sebi, odnosno osećaja društvene odgovornosti. Ukoliko vrednost glasanja po sebi prevazilazi vrednost glasanja za partiju koju neka osoba preferira, i ukoliko glasač izlazi na izbore uprkos tome što strana troškova u računici očekivane korisnosti prevazilazi stranu dobiti, time se narušavaju kako formalna definicija racionalnosti, tako i pretpostavke instrumentalne racionalnosti i maksimiziranja očekivane korisnosti. Dakle, širi pojam racionalnosti koji Dauns ima u vidu inkonzistentan je sa osnovnim pretpostavkama vezanim za shvatanje racionalnosti u okviru modela ekonomske teorije demokratije.

2. Pretpostavka da neki racionalni glasači ipak glasaju kako ne bi došlo do sloma demokratskog poretka takođe je inkonzistentna je sa aksiomom ličnog interesa. Glasač, koji je instrumentalno racionalan u ekonomskom smislu, neće glasati ako strana troškova prevazilazi stranu dobiti, ali čak i u tom slučaju želeće da drugi glasaju zato što on može da ostvari dobit od pobeđe partije koju preferira čak i ako ne učestvuje u glasanju. Drugim rečima, pored toga što odlučuje da ne glasa, instrumentalno racionalan glasač koji ujedno postupa u skladu sa aksiomom ličnog interesa predstavlja neku vrstu „švercera“, jer trošak oko ostvarivanja kolektivnog dobra prebacuje na druge ljude. Međutim, da bi se pokazalo da bilo ko uopšte glasa, odnosno daje svoj doprinos za obezbeđenje kolektivnog dobra, nužno je da se u oviru teorije odustane od aksioma ličnog interesa (za sličan argument videti: Barry, 1970: 20).

3. Pretpostavke šireg pojma racionalnosti, dugoročne dobiti, varijacije među populacijom u pogledu šireg i užeg pojma racionalnosti, normativnog gledanja na glasanje kao vrednost po sebi jesu dodatne pretpostavke koje izlaze izvan okvira Daunsovog modela ekonomske teorije demokratije.

Literatura

- Aldrich, John H. (1997), „When is it Rational to Vote?“, in: Mueller, Dennis C. (ed.), *Perspectives on Public Choice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997: 379–390.
- Arrow, Kenneth J. (1951), *Social Choice and Individual Values*, John Wiley & Sons, New York
- Barry, Brian M. (1970), *Sociologists, Economists and Democracy*, Macmillan, London
- Blais, André (2000), *To Vote or Not to Vote: The Merits and Limits of Rational Choice Theory*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- Caplan, Bryan (2006), *The Myth of Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton University Press, Princeton
- Dowding Keith (2005), „Is it Rational to Vote? Five Types of Answer and a Suggestion“, *British Journal of Politics and International Relations* 7: 442–459.
- Downs, Anthony (1957a), *An Economic Theory of Democracy*, Harper & Row, New York

- Downs, Anthony (1957b), „An Economic Theory of Political Action in a Democracy“, *The Journal of Political Economy* 65, 2: 135–150.
- Green Donald P. and Ian Shapiro (1994), *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, Yale University Press, New Haven.
- Mueller, Dennis C. (2003), *Public Choice III*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Olson, Mancur Jr. (1965), *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge.
- Riker William H. and Peter C. Ordeshook (1968), „A Theory of the Calculus of Voting“, *American Political Science Review* 62: 25–42.
- Schwartz, Thomas (1987), „Your Vote Counts on Account of the Way it is Counted: An Institutional Solution to the Paradox of not Voting“, *Public Choice* 27: 101–121.

Ivan Mladenović

ECONOMIC THEORY OF DEMOCRACY
AND RATIONAL VOTER

Summary

This paper aims to analyse Downs' conceptions of economic theory of democracy and rational voter. The author will defend the thesis that concept of duty as a solution for the paradox of not voting cannot be successfully integrated into the framework of economic theory of democracy.

Key words: rationality, democracy, voting, utility, rational choice theory